

26. Там же. – Спр.7805. – Арк.29.
27. Там же. – Ф.777. – Оп.1. – Спр.19. – Арк.26.
28. Там же. – Ф.281. – Оп.1. – Спр.7805. – Арк.4, 5, 9, 10, 14, 16, 17, 30.
29. Там же. – Ф.777. – Оп.1. – Спр.19. – Арк.26.
30. Там же. – Ф.281. – Оп.1. – Спр.7824. – Арк.2, 4, 5.
31. Там же. – Спр.7244. – Арк.263-264; Спр.7804. – Арк.3-5, 25, 34-35, 39.

Резюме

В статтє рассказывается о начальном периоде деятельности еврейской политической партии левого направления на Правобережной Украине.

Одержано 18 квітня 2005 р.

УДК 94 (477) “19”: 338.43.01/02

О.М.Федьков, В.А.Дубінський

УКРАЇНЬСЬКА СОЦІАЛ-ДЕМОКРАТИЧНА СПІЛКА: ШЛЯХИ РОЗВ’ЯЗАННЯ АГРАРНОГО ПИТАННЯ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ГАЗЕТИ “ПРАВДА”)

У статті висвітлюються погляди членів УСДС на вирішення аграрного питання в підросійській Україні. Здійснюється аналіз друкованого органу партії газети “Правда”, що була поширена в роки революції 1905–1907 рр.

Ключові слова: *Спілка, страйк, муніципалізація землі, селянські комітети, аграрне питання.*

В кінці 1904 року внаслідок розколу Революційної української партії (РУП) в Наддніпрянщині виникла ще одна політична партія – Українська Соціал-Демократична Спілка (далі – УСДС або Спілка). На думку дослідників, однією з причин, що призвела до розколу РУП, була її неспроможність конкурувати з РСДРП та есерами напередодні першої російської революції. Тому “використання політичного потенціалу РСДРП для активізації визвольного руху в Україні шляхом організаційного об’єднання з нею”¹ стало умовою успішної діяльності нової політичної сили. Серед провідних діячів УСДС були М.Меленевський, О.Скоропис-Йолтуховський, П.Канівець, П.Крат, В.Мазуренко, П.Тучапський та інші.

Спілка, як і РУП, основні свої зусилля спрямовувала на роботу серед селян та сільськогосподарських робітників. Однак, на відміну від Револьюційної української партії, вона виступала проти політичної автономії України і засуджувала національно-культурницьку діяльність. Крім того, члени УСДС тісно співпрацювали з РСДРП та Бундом. Ця співпраця призвела до того, “що вона поступово почала втрачати своє специфічно українське обличчя і, врешті, стала звичайною обласною організацією меншовицького напрямку”². Хоча, на думку відомого українського історика М.Слабченка, “... Спілка була самостійною партією на Україні, хоч формально залежала від РСДРП, куди входила, як автономна одиниця”³. Однак, незважаючи на ці моменти, ми вважаємо, що слід охарактеризувати також діяльність Спілки щодо вирішення аграрного питання в Україні на початку ХХ ст. Слід врахувати те, що УСДС досить активно діяла в Україні під час революції 1905–1907 рр. Діяльність партії поширювалася, в основному, на Київську, Полтавську, Волинську, Подільську, Чернігівську губернії, особливо на сільські райони. Центрами, які об’єднували навколишні села, були Васильків, Біла Церква, Житомир, Вінниця, Лубни та ін. Соціальною опорою її були не тільки сільські робітники, але й селяни, у тому числі й такі, “які мають стільки землі, що як-небудь можуть вижити з неї”⁴. Спілчани вважали, що слід орієнтуватися в своїй роботі і на селянина-середняка. Представники цієї партії керували селянськими страйками та розробили власну програму аграрних перетворень.

Діяльність Спілки у розв’язанні аграрного питання знайшла часткове відображення в історіографії. Найбільше зробили у цьому відношенні П.Феденко, В.Головченко⁵. Дещо осібно стоїть праця А.Ріша⁶, де здійснено розширений, часто прикрашений, розгляд діяльності Спілки (А.Ріш був одним з провідних діячів УСДС). Проте ця праця допомагає краще зрозуміти історичну ситуацію, мотиви дій учасників, в ній містяться документи, які розкривають зміст діяльності членів цієї партії. У радянській історіографії діяльність УСДС висвітлена у загальних працях, але лише в контексті проблем суспільно-політичного руху в Україні періоду першої російської революції⁷.

Значний внесок у розробку концепції вирішення аграрного питання мала газета УСДС “Правда”. Щомісячник друкувався протягом 1905 р. у Львові за редакцією М.Ганкевича та С.Вітика у друкарні Манецких. З літа того ж року, за рішенням меншовицької конференції у Женеві, крім українських губерній, Спілка поширювала свої видання на території “Поволжя, Північно-західного краю, Херсонської і Бессарабської губерній”. Газета почала друкуватися російською мовою в Одесі⁸. Основне завдання “Правди” спілчани вбачали у проведенні активної пропагандистської

роботи серед селян і робітників для організації боротьби проти існуючого ладу. Вони писали: "... щоб здобути собі справжню волю, трохи не щодня трапляються такі події, про які повинні знати усі сільські робітники, та й усі селяни, коли вони хочуть скинути з себе ярмо теперішньої неволі"⁹. При висвітленні аграрних поглядів спілчан ми використали друкований орган УСДС – газету “Правда” та додаток до неї – “Листок Правди”, примірники якої зберігаються в Центральному державному історичному архіві України в м.Києві.

Українська спілка, як і інші соціал-демократичні організації, свою тактику будувала із врахуванням того, на якому етапі ведеться боротьба. В умовах панування російського царизму, існування капіталістичних відносин на селі із значними пережитками кріпацтва, спілчани відстоювали повсякденні інтереси сільських трударів. Однак вони вважали, що вирішення аграрного питання можливе лише за умови знищення царської влади та запровадження конституційного демократичного правління.

Причинами аграрних проблем початку ХХ ст. спілчани вважали малоземелля й безземелля та високі викупні платежі, встановлені для селян. Важким тягарем для селян були також податки. “Селянинові, що вийшов з кріпацтва на волю, та в якого одібрали половину його землі, нелегко жилося. На його наложено великий викуп, на його звалено майже усі державні податки, і мусів він тяжко працювати, мусив шукати заробітків у пана”¹⁰, – зазначали члени Спілки. Однак, в аграрних відносинах члени Спілки приділяли більше уваги становищу сільських робітників. “Руїнувалось селянство, та вкупі з тим складалась нова сила, нова кляса – робітнича кляса пролетарів, що живе з продажі праці та витворює усей крам, усе добро панське”¹¹, – читаємо в “Правді”. Важливе місце для робітників, на думку членів УСДС, займало, насамперед, питання низької заробітної платні. Таке становище сільських робітників вони називали “новою панщиною” і зазначали: “... так і робітники тільки якийсь час заробляють собі, а останню працю мусять дарувати капіталістові”¹².

Щоб запобігти експлуатації селян і сільськогосподарських робітників, члени Спілки пропагували мирні форми боротьби. В своїх брошурах, відозвах, листівках спілчани зазначали, що основною формою боротьби повинен бути страйк, тому вони радили, як його необхідно готувати та проводити. “Примусити ж їх (панів-капіталістів. – Авт.) вони можуть найкраще, змовившись разом всім покинути роботу, чи, як то кажуть, зробити страйк, застрайкувати, доки хазяї не згодяться давати більшу платню”¹³, – вказувалось в одній із статей. Для цього слід створювати в кожному селі союз, щоб в нього “... ввійшли всі, хто йде працювати до пана: і ті, що поденно, і строкові – головне всі робітники”¹⁴. Вони вважа-

ли, що кожний такий комітет повинен мати свої кошти, які збираються щотижня, для розходів союзу та допомоги бідним селянам. Крім того, члени Спілки пропонували об'єднуватися представникам всіх комітетів округу для подальшого проведення страйку. Для того, щоб "... обговорити, порадитися, чого вимагати від панів, якої плати, якого снопу"¹⁵. Цей обраний комітет і повинен здійснювати загальне керівництво страйком.

В "Листку Правди", який вийшов у червні 1905 року, вміщено листа сільських робітників Сквирського повіту, в якому вони визначають причини невдач проведених страйків на Київщині. "Правда, що страйками нічого ми не добилися, а все через те, що не трималися ми дружньо, як міські робітники; із одного села в інше йдемо перебивати страйк, та й не розумієм того, що цим самим і себе в панське ярмо пхаєм, й інших. Довго ми ходили, куди пан велить, довго робили, як пан скаже – не звикли ще дружньо самі за справу братися"¹⁶, – читаємо в газеті. Тому члени Спілки пропонували діяти більш організовано: "Нам треба змовитися скрізь – по селах, село з селом, по базарах, по економіях, призначати платню або снопа, за якими косити або жати, призначати де платню щоденно, біля машини тощо, скільки годин робити на день, та про все інше – про хату або харчі змовитися усім"¹⁷. Але в кінцевому рахунку вони підсумовують: "... нам треба усім однак і мирно кидати роботу, не розбивати машин, не руйнувати економій, заводів, тоді не можуть вони чіпати нас"¹⁸.

Спілчани висували в своїх відозвах вимоги, які, на їх думку, покращать становище сільських робітників. Вони закликали не виходити на роботу за низьку платню, пропонували встановити 8-годинний робочий день, вимагали покращення харчування та житлових умов. "Подекуди підіймаються і ті сільські робітники, що служать у наймах у панів... І вони, як городські робітники, требують коротшого робочого дня, більшої платні, кращого поводження з ними, кращих харчів, кращих квартир. Доки ж пани не згоджуються зробити їм уступки, вони страйкують"¹⁹, – читаємо у газеті. Така тактика дозволяла покращити становище селян і сільськогосподарських робітників, але не змінювала їхнього соціального статусу; вони залишалися експлуатованими у рамках капіталістичного виробництва.

Враховуючи це, члени Спілки прагнули вказати шляхи вирішення аграрного питання. Щодо майбутнього володіння землею, спілчани пропонували: "... Щоб відібрала (Нарадня Рада. – Авт.) на користь всього народу царські, удільні землі та встановила спільне народне правління"²⁰. Так само вони визначали долю церковних і монастирських земель, пояснюючи це так: "... Щоб відібрати від попівства та монастирів землю, бо слуги церви не стоять за народ, а йдуть з ворогами його"²¹.

У "Правді" розглядалося питання про майбутнє землекористування.

Спілчани, перебуваючи в складі РСДРП, поділяли з меншовіками ідею муніципалізації землі. Розгляд земельної справи на місцях мали здійснювати “селянські комітетами”, які обирали самі селяни. “Щоб прирізати мужикам землі та обміркувати в “Селянських комітетах” усю земельну справу”²², – зазначалося у “Правді”. Фактично, на думку членів Спілки, ці комітети на місцях ставали власниками землі. Але поки будуть створені селянські комітети, члени УСДС пропонували: “... призначаймо на сходах, скільки кому потрібно землі, щоб не сидіти голодним, та заорюймо з панського лану”²³. А вже після їх обрання остаточно “... скажуть чи вернути, чи ще прирізати, щоб були повернені мужикам ті прирізки, що домагається їх програма нашої партії”²⁴. Вони вимагали також скасування викупних платежів за землю, “... і, крім того, уряд повинен повернути селянам усі ті гроші, які раніше забрано з них за їхню землю”²⁵.

Однією з причин, що обумовила створення селянських комітетів, була, на думку членів Спілки, незадовільна діяльність царських та панських комітетів. Це пояснюється тим, що вони склалися, в основному, з чиновників та поміщиків, які, зрозуміло, не були зацікавлені у вирішенні земельної справи на користь селян. Крім того, спілчани вважали, що “по цих комітетах замість того, щоб вивяснити дійсні причини занепаду хліборобства, ... почали обмірковувати справу з того боку, що мовляв, селяне самі своїому лихові винні”²⁶. Виходячи з цього, вони робили висновок: “Тільки наші власні “Селянські комітети”, в яких сидітимуть вибрані нами самими люде, можуть обміркувати поправді наші сільські справи, земельну та інші, та пособити нашому горю”²⁷. А поки будуть створені ці комітети, “... селяни мусять зараз же робити про це приговори на сходах, мусять виганяти від себе всяке начальство, мусять відмовлятися платити всякі податки і виповняти всякі повинності”²⁸.

Таким чином, члени УСДС стояли на позиціях примусового одібрання усіх земель на користь селян та сільських робітників, яка передавалася їм у користування. Вони відкидали ідею викупу землі. “Селянські комітети” ставали тим знаряддям, який остаточно вирішить усі аграрні проблеми.

Спілчани вважали, що вирішення земельного питання можливе за умови проведення успішного збройного повстання і встановлення народного правління. Однак, необхідно вести боротьбу за повсякденні інтереси селян і сільських робітників. При цьому спілчани виступали проти використання тактики аграрного терору й зазначали: “... все це не може поліпшити долю селян, поки панує теперішній лад, поки над народом по всій волі панують цар і його чиновники”²⁹. Тому для досягнення своєї мети члени УСДС обирали шлях збройної боротьби проти царизму. “... Але цар і його чиновники не захочуть по своїй волі її скликати (Конституційну Раду

або Установчі Збори. – Авт.) і тоді по всій Росії підійметься народ, щоб силою, з зброєю у руках, примусити царя її скликати”³⁰, – читаємо в газеті “Правда”. Сплчани закликали селян і сільських робітників до революції. “Підготовляймося же до цього, умовляймося з усіма селами навкруги і з робітниками в городах, заготовляймо зброю, щоб коли прийде час, встати разом, як один чоловік, до бою за волю й щастя... І коли підіймуться, як один чоловік, мільйони робочого люду, тоді буде край царській і чиновницькій сваволі, наступить народне царство...”³¹, – зазначалося в щомісячнику партії. Після ліквідації влади царя на всій території держави передбачалось встановити демократичну республіку, яку представлятимуть Всенародні Установчі збори. Вони на основі закону й повинні створити “селянські комітети”, що далі вирішуватимуть земельне питання.

Кінцевою метою члени Спілки вбачали встановлення соціалістичного ладу, який “визволить їх назавжди від гніту дукарів-капіталістів”³². При соціалізмі, на їх думку, “... земля та господарства не будуть за панамі – хай весь народ буде господарем і по одному плану веде велике господарство, добрими машинами, самими найкращими способами”³³. Запровадження соціалізму можливо шляхом революції, яку слід проводити в два етапи. Члени УСДС зазначали: “І початок цього кінця покладе робочий люд, коли він, повставши, зробиє політичну Революцію, щоб здобути порядок народне. А це народне порядкування дасть йому волю злучитись й з’їднатись, щоб довести до краю свій визвол, щоб зробити соціальну Революцію”³⁴.

Таким чином, вагоме місце серед політичних партій, що діяли в Наддніпрянській Україні протягом 1905–1907 рр., займала Українська Соціал-Демократична Спілка. Вона проводила активну роботу серед сільського населення, особливо Правобережної України. Членами цієї партії було розроблено власну програму перетворень у аграрній сфері, яка тісно була пов’язана зі змінами в політичному житті. У повсякденному житті в умовах царської Росії, вони пропонували мирні методи боротьби для розв’язання аграрних проблем, де провідне місце відводили страйку. Встановлення демократичної республіки вело до передачі влади на місцях “селянським комітетам”, що розглядали усі питання, в тому числі аграрне. Сплчани підтримували ідею муніципалізації землі. Кінцевою метою своєї діяльності члени УСДС вважали встановлення соціалізму, який остаточно вирішить усі проблеми, в тому числі аграрну.

Примітки

1. *Головченко В.І.* Від “Самостійної України” до Союзу Визволення України: нариси з історії української соціал-демократії поч. ХХ ст. – Харків, 1996. – С.46.

2. *Гунчак Т.* Україна перша половина ХХ століття. Нарис політичної історії. – К., 1993. – С.40.
3. *Слабченко М.Є.* Матеріали до економіко-соціальної історії України (ХІХ ст.). – Х., 1927. – Т.2. – С.241.
4. Правда. – 1905. – Червень-липень-серпень. – Ч.6-7-8. – С.4.
5. *Феденко П.* Український громадський рух у ХХ ст. Курс лекцій. – Подєбради, 1934; *Головченко В.І.* Назв. праця. – Х., 1996.
6. *Риш А.* Очерки по истории Украинской социал-демократической “Спилки”. – Х., 1926.
7. Більшовицькі організації України в революції 1905–1907 рр. – К., 1976; *Буцик А.К.* Селяни і сільський пролетаріат Київщини в першій російській революції. – К., 1957; *Вахбрейт З.Д.* 1905 год на Вольни. – Житомир, 1954; 1905 рік на Бердичівщині. Нариси і спомини. – Бердичів, 1926; 1905 рік у Києві та на Київщині // Збірник статей та спогадів / За ред. Манілова В. та Маренка Г. – К., 1926.
8. *Риш А.* Назв. праця. – С.17.
9. Правда. – 1905. – Лютий. – Ч.2. – С.9.
10. Правда. – 1905. – Січень. – Ч.1. – С.1.
11. Там же.
12. Правда. – 1905. – Лютий. – Ч.2. – С.1.
13. Правда. – 1905. – Січень. – Ч.1. – С.12.
14. Центральний державний історичний архів України в м.Києві (далі – ЦДІАУК). – Ф.838. – Оп.2. – Спр.858. – Арк.1.
15. Там же.
16. ЦДІАУК. – Ф.318. – Оп.1. – Спр.302. – Арк.84.
17. Там же. – Ф.838. – Оп.2. – Спр.876. – Арк.1 зв.
18. Там же.
19. Правда. – 1905. – Лютий. – Ч.2. – С.10.
20. Правда. – 1905. – Січень. – Ч.1. – С.7.
21. Правда. – 1905. – Березень. – Ч.3. – С.5.
22. Там же.
23. Там же.
24. Там же.
25. Правда. – 1905. – Червень-липень-серпень. – Ч.6-7-8. – С.7.
26. Правда. – 1905. – Січень. – Ч.1. – С.10.
27. Там же – С.11.
28. Правда. – 1905. – Лютий – Ч.2. – С.10.
29. Там же.

30. Правда. – 1905. – Березень. – Ч.3. – С.3.
31. Там же.
32. Правда. – 1905. – Червень-липень-серпень. – Ч.6-7-8. – С.4.
33. ЦДАУК. – Ф.838. – Оп.2. – Спр.859. – Арк.1.
34. Правда. – 1905. – Березень. – Ч.3. – С.9.

Резюме

В статье раскрываются взгляды членов УСДС на разрешение аграрного вопроса в подросийской Украине. Проводится анализ печатного органа партии – газеты “Правда” которая распространялась в годы революции 1905–1907 гг.

Одержано 28 квітня 2005 р.